

УДК 314.146:396.6

С.Ю. АКСЬОНОВА,

канд. екон. наук, пров. наук. співробітник
Інституту демографії та соціальних досліджень
ім. М.В. Птухи НАН України
E-mail: svitlana_aksyonova@yahoo.com

ГЕНДЕРНІ ВІДМІННОСТІ ВИТРАТ ЧАСУ НА ДОМАШНЮ РОБОТУ

Серед розвинутих європейських країн Україна виділяється найбільшими витратами часу на домашню роботу. Вступ до шлюбу у чоловіків дещо зменшує, а у жінок підвищує завантаженість хатніми справами; наявність дітей у сім'ї збільшує витрати часу на домашню роботу як у жінок, так й у чоловіків. На відміну від багатьох європейських країн, в Україні активніші на ринку праці жінки також є більш активними й у виконанні домашньої роботи.

Ключові слова: витрати часу, домашня робота, гендерна диференціація, зайнятість.

Постановка проблеми. Демосоціологічні дослідження бюджетів часу дають змогу висвітлити стилі життя різних соціальних груп населення, а відтак, з'ясувати особливості поведінки представників цих груп у трудовій сфері, у сфері побуту, відпочинку, особистісного розвитку. Якщо витрати часу на оплачувану працю і види діяльності, пов'язані з нею, в Україні досить регулярно досліджуються у рамках вибіркового обстежень населення (домогосподарств) з питань економічної активності, то проблеми витрат часу на домашню працю вивчаються епізодично. Втім, на значущість домашньої праці, на її економічну сутність, ще на початку 1920-х рр. вказував С.Г. Струмилін, зауважуючи, що як продуктивна праця, так й обслуговуюча, рівною мірою є суспільно необхідними, і тому їх — за інших рівних умов — слід вважати рівноцінними; більш того, без урахування домашньої праці абсолютно немисливо скласти уявлення про умови і суспільну вартість відтворення робочої сили [1, с. 239 і 270]. Наміри розмежувати домашню роботу і дозвілля також призвели до акцентуації економічної природи першої, оскільки домашня робота приєднується до праці, якщо вона може бути замінена ринковим аналогом, а принципова неможливість такої заміни асоціюється з дозвіллям [2, с. 23]. Економічна сутність домашньої роботи спонукує багатьох дослідників відшукувати шляхи її вартісної оцінки. Складність, значні методичні обмеження, дискусійний характер запропонованих оцінок зумовлює

необхідність використання більш універсального виміру – часового – кількості часу, що витрачається на виконання домашньої роботи.

Аналіз досліджень і публікацій. У 1920-х рр. за ініціативою С.Г. Струмиліна органи державної статистики СРСР вперше розпочали обстеження бюджету часу різних соціальних верств населення. Певну частину анкети становили питання щодо витрат часу на домашню роботу з виділенням окремих її складових як то приготування їжі, догляд за житловим приміщенням, одягом. Так, за даними обстеження бюджету часу робітників Москви у 1923 р., на зазначені види домашньої роботи зайняті чоловіки витрачали 28 годин на місяць (або 6,5 години на тиждень), а зайняті суспільною працею жінки – 120,6 години на місяць (або 28,1 години на тиждень), тобто у 4,3 разу більше, ніж чоловіки [1, с.708–709]. Окремо респондентів запитували про кількість часу, витраченого на догляд за дітьми. Результати показали, що зайняті жінки на догляд за дітьми витрачали вдвічі більше часу, ніж зайняті чоловіки [1, с.708–709]. Подібні співвідношення витрат часу на виконання домашньої роботи у чоловіків і жінок спостерігалися й у робітників провінцій.

Після досить тривалої перерви, спричиненої трагічними історичними подіями, вивчення бюджету часу різних соціальних груп населення відновилося у 1950-х рр. Найбільш масштабними дослідженнями другої половини минулого століття на території колишнього СРСР були вибіркові обстеження сімей робітників, службовців і колгоспників щодо витрат часу на ведення домашнього господарства і використання вільного часу: у 1977 р. (було опитано 53 тис. сімей); у 1980 р. (52 тис.); у 1985 р. (51 тис.); у 1990 р. (обстеження бюджету часу 200 тис. членів сімей робітників, службовців, колгоспників і пенсіонерів, з них понад 80 тис. – це працюючі жінки). Опитування, здебільшого, були зосереджені у великих містах Росії. Традиція таких обстежень у Росії збереглася й у післярадянський період, а дотримання ідентичної методики дало змогу проводити порівняння структур витрат часу на повсякденну роботу у різні роки соціально-економічних реформ у країні. Так, проведене у 2007–2008 рр. дослідження бюджету часу працюючих жителів Пскова стало п'ятою хвилею моніторингу використання часу, розпочатого ще у 1965 р. у рамках міжнародного проекту. У 1986 р. у Пскові було проведено повторне порівняльне дослідження, а адреси респондентів, які брали у ньому участь, були використані як основа для вибірки у обстеженнях 1997–1998 рр., 2003–2004 рр. і останнього 2007–2008 рр. [3]. Найбільш показовими у цій царині є наукові праці В.Д. Патрушева, Т.М. Карабаханової, С.Ю. Барсукової та інших.

На жаль, в Україні обстеження бюджету часу були несистематичними, фрагментарними, переважно виконувалися у контексті більш масштабних проектів, без дотримання порівнянності формулювань, що ускладнює порівняння результатів різних досліджень. Питання взаємозв'язку народжуваності та характеру використання бюджету часу порушувалися у працях В.П. Пискунова [4, с. 24–30]. Наукову цінність має обстеження бюджетного часу сільських жінок у 1994–1995 рр. під керівництвом К.І. Якуби [5, с. 210], а також вибіркові обстеження «Гендер–Україна–95» (1995 р.) і «Сім'я та сімейні відносини в Україні» (2009 р.). Принагідно зауважимо, що в останньому дослідженні, поряд з іншими питаннями, вивчали ще й розподіл у членів сім'ї домашніх обов'язків. Гендерні особливості демопроцесу розглядалися у роботах В.С. Стешенко [6, с. 140–161].

У 2004 р. у другому раунді Україна приєдналася до кола учасників «Європейського соціального обстеження» (European Social Survey, ESS) – міжнародного проекту, учасники якого дотримувалися точних методологічних вимог. У цьому раунді змінний

модуль обстеження охоплював питання стосовно сім'ї, роботи, добробуту та був відтворений (із внесенням певних змін) у п'ятому раунді ESS, проведеному у 2010 р. [7]. Головними завданнями модуля були вивчення досвіду роботи та виявлення конфлікту між професійною діяльністю і сімейними обов'язками, з'ясування часових витрат на оплачувану діяльність і виконання домашньої роботи як безпосередньо респондентів, так і їхніх партнерів. Цінність обстеження полягає не тільки у тому, що за його допомогою є змога дізнатися про часові витрати на домашню роботу жінок і чоловіків зайнятих на ринку праці, а й у тому, що з'являється можливість порівняти відповіді респондентів в Україні з відповідями представників інших європейських країн.

Метою запропонованої роботи є аналіз витрат часу на виконання домашньої роботи у жінок і чоловіків, які перебувають в офіційному шлюбі та мають оплачувану роботу; виявлення гендерних відмінностей таких витрат, порівняння ситуації в Україні з іншими європейськими країнами.

Виклад основного матеріалу. У другому раунді ESS респондентів запитували: скільки (приблизно) годин у звичайний будній день усі члени сім'ї разом (сумарно) витрачають на домашню роботу, а потім з'ясовували, яку приблизно частку цього сумарного часу витрачають особисто опитані. У п'ятому раунді ESS запитання щодо витрат часу на домашню роботу було поставлено у більш практичній для досліджень формі: респондентам необхідно було вказати кількість годин на тиждень, яку безпосередньо вони витрачають на домашню роботу, а також час, який витрачають на це їхні партнери / чоловіки. Причому увагу респондентів звертали на те, що під «домашньою роботою» приймалося приготування їжі, прання, прибирання, догляд за одягом, покупки, ремонтування (майна), але не включалися догляд за дітьми, літніми людьми або хворими і дозвілля [7]. У представленій роботі ми намагалися дотримуватися логіки європейського соціального обстеження, тому з'ясування витрат часу на догляд за дітьми залишилося поза межами дослідження. Водночас ми чітко усвідомлюємо наскільки важливим і масштабним є вивчення цього питання, і тому плануємо присвятити йому окреме повноцінне дослідження.

За даними обстеження було виявлено, що в Україні жінки у віці 20–49 років, які мали оплачувану роботу¹ і ніколи не перебували у шлюбі, на домашню роботу витрачають у середньому 17 годин на тиждень. Серед країн, що брали участь у обстеженні, ще вищий аналогічний показник мала Угорщина; більш ніж 15 годин на тиждень витрачають на хатні справи незаміжні жінки у Словаччині та Болгарії, а от у Франції такій роботі приділяють лише 5,5 години, у Норвегії – 7,3, Нідерландах – 7,7 години. Той факт, що навіть на першому етапі життєвого циклу подружжя, коли ще немає дітей, домашня праця вже не зводиться до простого самообслуговування, як це є у несімейній молоді, а потребує більшого часу на її виконання, свідчить про те, що респонденти, які вже взяли шлюб, але ще не мали дітей, вказували більшу кількість часу, яку вони витрачають на домашню роботу, ніж ті, хто ніколи не перебував у шлюбі.

У більшості країн зазначена особливість спостерігається як для жінок, так і для чоловіків. Однак в Україні, Польщі, Естонії зазначене є справедливим лише для жінок; щодо чоловіків, то одруження, навпаки, сприяє зменшенню часу, який вони витрачають на домашні справи, – середня кількість годин, витрачених на домашню

¹ Тут і далі ми використовуємо термінологію, що застосовувалася в україномовній версії опитувальника. Докладніше див. <http://ess.nsd.uib.no/ess/round5/fieldwork/Ukraine>. У англійськомовному варіанті анкети «paid work».

роботу, у жонатих опитаних чоловіків, які ще не мали дітей, виявилася нижчою, ніж у холостяків. Найімовірніше певна частина такої роботи, яку до шлюбу виконували безпосередньо чоловіки, «перейшла» до обов'язків їхніх дружин. Виховані у нормативному сприйнятті постулату, що кожна жінка повинна бути гарною господинею, засвоєння жінкою ролі господині на початку сімейного життя нерідко сприймається як приємний обов'язок, але з часом зростання обсягу домашньої праці часто перетворюється у тяжке навантаження, що істотно знижує час відпочинку і культурного дозвілля жінок [8, с. 41].

Серед європейських країн Норвегія виокремлюється тим, що середні показники завантаженості домашньою роботою опитаних у шлюбі і жінок, і чоловіків виявилися нижчими, ніж у тих, хто ніколи не перебував у шлюбі. Крім того, гендерні розбіжності цих показників у країні є незначними. В цілому логічно очікувати, що шлюб, в якому дотримуються рівномірного розподілу сімейних обов'язків, повинен надавати переваги кожному члену подружжя (певну економію часу при виконанні хатньої роботи). А в реальності гендерні відмінності показників витрат часу на домашню роботу респондентів у шлюбі були більшими, ніж у сукупності тих, хто ніколи не перебував у шлюбі. Втім, ще більші відмінності спостерігаються між відповідями чоловіків і жінок, які перебували у шлюбі та мали дітей. У багатьох європейських країнах завантаженість домашньою працею жінок у віці 20 – 49 років, які перебували в офіційному шлюбі, мали дітей і були зайняті оплачуваними видами діяльності поза домом, перевищувала 20 годин на тиждень. Але лідером стала Україна: середня кількість часу, який витрачають на буденну працю заміжні українські жінки, виявилася найбільшою – 24,6 години, високі показники також були притаманні Польщі (23,8), Словаччині (23,1), Греції (22,9). Порівняно з цими країнами, у країнах Північної Європи жінки витрачають на домашню роботу значно менше часу. Так, у Норвегії на хатню роботу жінки із зазначеними характеристиками витрачають у середньому 12,8 години на тиждень, у Данії – 14,6, Швеції – 15,2 год. Необхідно зауважити, що в Україні у чоловіків середній показник витрат часу на домашню роботу також був найвищий серед європейських країн (14,5 години на тиждень) (рис.1). Незважаючи на це, різниця між середніми показниками для чоловіків і жінок виявилась досить істотною – 10 годин, хоча у Німеччині, Швейцарії, Чеській Республіці гендерна диференціація була ще більшою – розбіжності досягали 12–13 годин, а у Греції – 16,7 години.

Найменші відмінності у відповідях осіб різної статі стосовно часових витрат на хатню роботу спостерігалися у Швеції. Сприятливе для досягнення гендерної рівності співвідношення витрат часу на буденну рутинну роботу досягалося завдяки досить низьким середнім показникам для жінок (середня кількість годин, які витрачалися на домашню роботу, у жінок була значно нижчою, ніж у середньому по сукупності європейських країн). Дослідження, яке провели М. Евертсон і М. Нермо за результатами панельного обстеження рівня життя у Швеції у 1991 і 2000 рр., показало, що зайнятість жінок домашньою роботою зменшується мірою підвищення їх освітнього рівня та соціального статусу. До того ж, зниження економічної залежності жінки від чоловіка за досліджуваний період також сприяло скороченню їх участі у хатніх справах. Однак вчені констатують, що в цілому незмінним залишається те, що шведські чоловіки все ж таки виконують менше роботи по дому, ніж жінки [9].

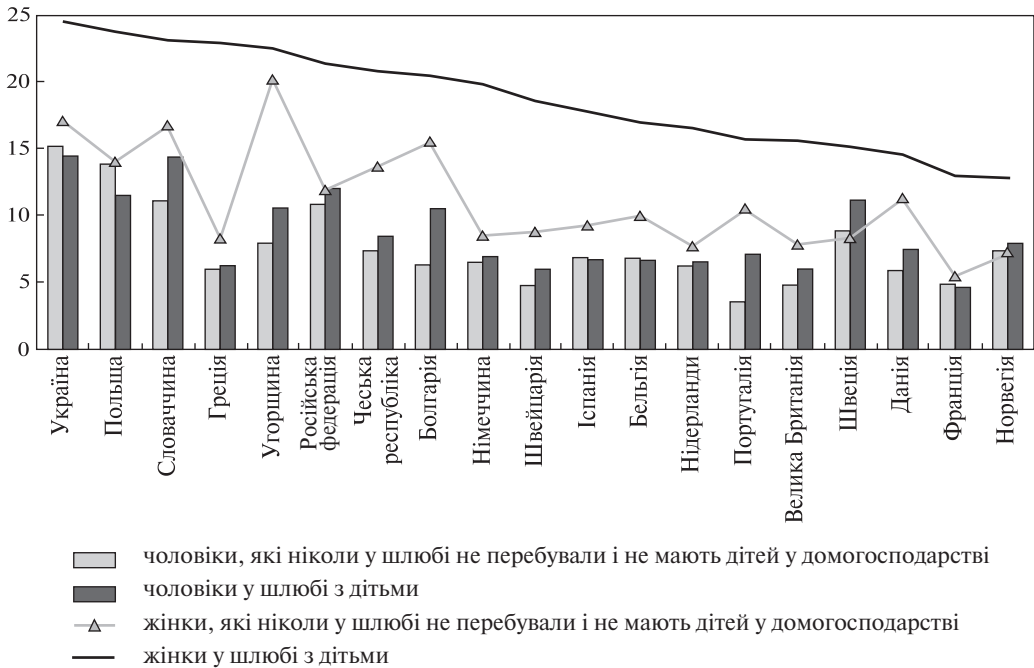

Рис. 1. Середня кількість часу, яку, за оцінкою респондентів, вони особисто витрачають на домашню роботу (без врахування догляду за дітьми, літніми людьми, хворими і дозвілля) залежно від статі та шлюбного стану, годин

Джерело: розрахунки автора за даними Європейського Соціального Обстеження, раунд 5.

Згідно зі статистичними даними, що отримані на підставі матеріалів вибіркового обстежень домогосподарств з питань економічної активності населення віком 15–70 років на ринку праці України у 2011 році, середня тривалість фактично відпрацьованого тижневого робочого часу зайнятими жінками становила 39 годин на тиждень, що незначно відрізнялося від тривалості робочого часу притаманної чоловікам (41 година) [10]. Середня тижнева кількість годин, коли жінки віком 20–49 років, які перебували в офіційному шлюбі та мали дітей, були зайняті на своїй основній оплачуваній роботі (з урахуванням понаднормового часу) досягала 41,7 години. Більш, ніж 40 годин на тиждень витрачали жінки з відповідними характеристиками у Чеській Республіці, Болгарії, Греції, Словаччині, РФ. За відповідями чоловіків (віком 20–49 років, у шлюбі, з дітьми), їх тижнева кількість годин, що витрачаються на оплачувану роботу, варіювала від 41 години (Ірландія) до 49 годин (Польща). В Україні різниця між середньою кількістю годин, зайнятих оплачуваною роботою чоловіків і жінок (згідно з відповідями безпосередньо респондентів), становила 4,2 години, тобто була більш ніж вдвічі меншою за розбіжність витрат часу на домашню роботу.

Найімовірніше жінки у своїх оцінках часових витрат на домашню роботу їхніх чоловіків/партнерів не змогли уникнути відомої «асиметрії приписування», коли респондент перебільшує свої заслуги та применшує внесок інших, у наслідок чого різниця між середніми витратами на домашню роботу жінок та їх чоловіків виявилася ще більшою, ніж та, що була розрахована за відповідями безпосередньо чоловіків. Тим

не менше, ці ж жінки вказували більшу зайнятість чоловіків «поза домом», що дещо зменшило різницю між сукупним трудовим навантаженням членів подружжя.

Для того, щоб певною мірою обмежити вплив можливих розбіжностей витрат часу на оплачувану роботу жінок та їхніх чоловіків і водночас перевірити справедливість теорії доступності (наявності) часу [11], згідно з якою розподіл домашньої праці є раціонально закріпленим відповідно до наявності у того чи іншого члена домогосподарства кількості часу, необхідного для виконання хатньої роботи (а тому жіноча і чоловіча зайнятість хатньою працею залежить від складу сім'ї і тісно пов'язана з тим часом, який вони витрачають на оплачувану роботу), окремо було розглянуто відповіді трьох сукупностей жінок: 1) жінок, які були зайняті оплачуваною роботою (тобто професійною діяльністю) стільки ж часу, як й їхні чоловіки; 2) були зайняті оплачуваною роботою більше часу, ніж їхні чоловіки; 3) витрачали менше часу на оплачувану роботу, ніж їх чоловіки (нагадаємо, усі ці жінки віком 20–49 років перебували в офіційно зареєстрованому шлюбі та мали дітей).

Рисунок демонструє досить логічні розбіжності у часових витратах на домашню роботу у жінок із різним співвідношенням (між ними та їх чоловіками) витрат часу на оплачувану роботу у Великій Британії, Франції та певною мірою у Німеччині (рис. 2). Так, середня кількість годин, витрачених на домашню роботу у жінок, які займалися оплачуваною працею менше часу, ніж їхні чоловіки, виявилась більшою, ніж у опитаних жінок, які витрачали на оплачувану роботу стільки ж часу, як й їх чоловіки; у свою чергу, ці витрати часу були більшими, ніж у жінок, які оплачуваній роботі присвячували більше часу, ніж їхні чоловіки. Така схема може бути ілюстрацією до теорії доступності часу.

За даними обстеження у РФ, відповідні витрати часу на домашню роботу зазначених груп жінок були нижчими, ніж в Україні, і між собою диференціювалися неістотно. Певною мірою отримані результати узгоджуються із дослідженням С. Барсукової і В. Радаєва, які перевіряли гіпотезу, що той, хто більш активний в одній сфері трудових занять, виявляється більш активним і в іншій, але гіпотеза не підтвердилася: нестримного трудового пориву відразу по всіх напрямках у жінок не спостерігалось [12].

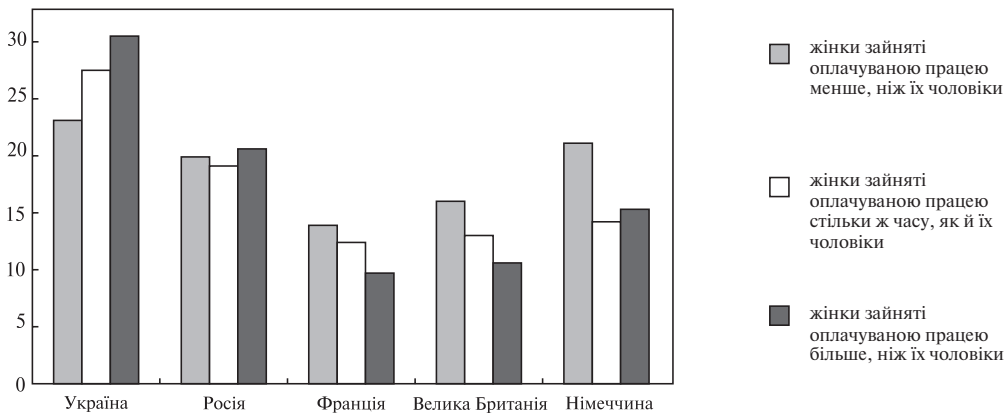

Рис. 2. Середня кількість часу, яку жінки витрачають на домашню роботу (без врахування догляду за дітьми, літніми людьми, хворими і дозвілля) залежно від їх зайнятості оплачуваною роботою, годин

Джерело: розрахунки автора за даними Європейського Соціального Обстеження, раунд 5.

А от результати відповідей респондентів в Україні виявилися досить несподіваними і незбіжними із теорією доступності часу: жінки, чия зайнятість на ринку праці перевищувала зайнятість їхніх чоловіків, вирізнялися найбільшими витратами часу на домашню роботу, а от менш активні в оплачуваній трудовій сфері жінки виявилися також менш активними й у виконанні хатніх справ. У цілому, в Україні за результатами обстеження ESS, у середньому жінки (віком 20–49 років, які перебували в офіційно зареєстрованому шлюбі, мали дітей), зайняті оплачуваною діяльністю менше 35 годин на тиждень, на домашню роботу витрачали 17,3 години на тиждень; а от жінки, які приділяли щотижня оплачуваній роботі від 35 до 40 годин (включно), повідомляли про більші витрати часу на хатні справи (у середньому 22,4 години на тиждень); ще більше часу (за відповідями) домашня робота забирала у жінок, зайнятих оплачуваною працею від 41 до 49 годин на тиждень (близько 30 годин на тиждень).

Зарубіжні дослідження показують, що здебільшого підвищення зайнятості жінок на ринку праці супроводжується зменшенням часу, який вони присвячують домашнім справам; при цьому витрати часу їхніх чоловіків (партнерів) на виконання домашньої роботи зазвичай не збільшуються. Тим не менше, витрати часу жінок на домашню роботу можуть зменшуватися завдяки делегуванню частини такої роботи іншим членам домогосподарства (окрім чоловіків) або залученню зовнішніх ресурсів (наприклад, компаній, що надають відповідні послуги), а також завдяки зниженню рівня вимог (стандартів) до якості виконання ними домашньої роботи [13, с. 1146]. Але для більшості українських жінок важливо бути успішними як у професійній діяльності, так й у домашній царині. Неможливість, а у деяких випадках небажання, скористатися допомогою батьків або інших родичів, не супроводжується й зниженням стандартів, яким намагаються слідувати більшість жінок у домашній роботі, що, звичайно, потребує значних витрат часу.

Серед чинників, що ускладнюють виконання на належному (бажаному для жінки) рівні домашніх обов'язків, не витрачаючи при цьому багато часу, передусім слід вказати певні проблеми розвитку ринку побутових послуг, котрі, у свою чергу, пов'язані з низьким рівнем попиту на них. Найвпливовішим фактором обмеженого споживання населенням України побутових послуг є висока ціна на них; у сільській місцевості до цього фактора приєднується ще й територіальна віддаленість підприємств побутового обслуговування [14, с. 72–73]. Низька якість окремих послуг, непідходящий графік роботи підприємств, відсутність компаній, спеціалізованих на наданні необхідних послуг, також гальмують формування попиту на побутові послуги. Зокрема, попит на послуги зі створення добробуту у побуті населення у міських поселеннях задовольняється лише на 10–17%, а у сільській місцевості – не більше, ніж на 6% «з причини невеликої загальної кількості підприємств з цим видом побутового обслуговування, оскільки цей вид побутових послуг знаходиться ще на стадії розвитку» [15, с. 71].

Поряд із цими факторами зазначимо ще й високий рівень недовіри у нашій країні до підприємств і компаній, послуги яких дають змогу «вивільнити» певний час, а також глибоке переконання багатьох жінок, що найкраще виконати домашню роботу здатні лише вони (і ніхто інший – чи то їхній чоловік, чи працівник клінінгової компанії). Таке переконання значною мірою підкріплюється нав'язуванням жінкам (журналами, рекламою) привабливого образу сучасної Берегині, яка поєднує в собі найкращі якості ділової жінки і високу майстерність господині, котра вміє створити комфортні умови для чоловіка.

У представленому дослідженні, як вже згадувалося, увага була зосереджена на витратах часу на домашню роботу без врахування догляду за дітьми, літніми і хворими людьми. Однак основним виконавцем цих видів діяльності також є жінка. Третє Європейське обстеження якості життя показало, що опитані жінки у середньому витрачають 30 годин на тиждень на догляд і виховання дітей, порівняно з 17 годинами у чоловіків, та 14 годин на тиждень на догляд людей похилого віку, порівняно з 11 годинами у чоловіків. Зайняті на ринку праці чоловіки і жінки в Ірландії та Великобританії повідомили про кількість годин, які вони витрачають на догляд і виховання дітей, майже еквівалентну ще одному повному робочому дню; у багатьох країнах жінки поєднують зайнятість із доглядом за дітьми, на що витрачають більш ніж чотири години на день [15, с. 57–58], а це по суті становить ще одну трудову зміну – роботу рівноцінну тій, яку виконують виховательки дитячих садків.

Висновки. Поряд із незначними розбіжностями часових витрат на професійну діяльність у чоловіків і жінок, в Україні має місце величезна гендерна диференціація витрат часу на домашню роботу. Відмінності спостерігаються на кожному етапі життєвого циклу сім'ї. В Україні, а також Польщі, Естонії вступ у шлюб підвищує завантаженість жінок домашньою роботою, тоді як у чоловіків, навпаки, сприяє зменшенню часу, який вони витрачають на хатні справи. Наявність дітей у сім'ї помітно збільшує витрати часу на виконання домашньої роботи, навіть за умови, що витрати часу не включають догляд за дітьми, та істотно посилює гендерні відмінності. В Україні завантаженість домашньою роботою жінок у віці 20–49 років, які перебували в офіційному шлюбі, мали дітей і були зайняті оплачуваною роботою, досягає 24,6 години і є найвищою серед європейських країн. У країнах Північної Європи жінки витрачають на домашню роботу майже вдвічі менше часу. Результати дослідження показали неспроможність теорії часової доступності пояснити значно більші в Україні витрати часу на домашню роботу, оскільки жінки, чия зайнятість на ринку праці перевищувала зайнятість їхніх чоловіків, вирізнялися серед інших груп жінок також великими витратами часу на домашню працю, а менш активні в оплачуваній трудовій сфері жінки виявилися також менш активними і при виконанні домашніх справ.

Питання внутрішньосімейного розподілу праці не можна відокремлювати від традицій, культурних норм і трактувати лише як результат раціонального розподілу ресурсного потенціалу (у тому числі й часового ресурсу) подружжя. На сьогодні в умовах, коли зайнятість жінок на ринку праці не поступається тій, що притаманна чоловікам, жодна із запропонованих теорій або підходів не дають вичерпного пояснення факторів домінування жіночої праці у домашній царині. Зважаючи на зазначене, а також на те, що Україна різко виокремлюється на тлі інших європейських країн найбільшими витратами часу на домашню роботу жінок, є необхідність проведення спеціального вибіркового обстеження бюджету часу українських жінок і чоловіків, які перебувають у шлюбі та мають дітей. Таке обстеження також дало б змогу вивчити проблему гендерної диференціації витрат часу у домогосподарстві на догляд за дітьми та людьми похилого віку. Неоціненним було б і включення у анкету низки питань, відповіді на які дали б можливість хоча б наблизитися до вартісної оцінки домашньої праці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Струмилин С. Г. Проблемы экономики труда. — М.: Госполитиздат, 1957. — 731с.
2. Барсукова С.Ю. Сущность и функции домашней экономики, способы измерения домашнего труда // Социологические исследования. — 2003. — № 12. — М. — С. 21–31. Элект. доступ: <http://www.ecsocman.edu.ru/images/pubs/2005/01/07/0000201654/003.BARSAUKOVA.pdf>
3. Караханова Т.М. Время работающих горожан: тенденции использования в 1986–2008 гг. // Социологический журнал. — 2009. — № 2. — С. 68–81; Большакова О.А. Использование фонда времени работающей молодежи в годы реформ // Псковский регионологический журнал. — 2012. — №13. — С. 159–171. Электр. доступ <http://www.isras.ru/publ.html?id=2566>
4. Пискунов В.П. Некоторые гипотезы о связи рождаемости с уровнем благосостояния семей // Демографические тетради, № 1. — К., 1969. — С. 1–52.
5. Якуба К.І. Жінки в трудовому потенціалі села. — К.: Аграрна наука, 1998. — 280 с.
6. Стещенко В.С. Гендерні відносини у системі демографічних відносин // Демографічні дослідження, Випуск 21. — К., 1999. — С. 140–161.
7. The European Social Survey (the ESS). Электр. доступ: <http://ess.nsd.uib.no/ess/round2/download.html>
8. Гордон Л. Груздева Е. Быт молодой семьи // Молодая семья. Вып. 18. — М.: Статистика, 1977. — С. 34–46.
9. Evertsson M., Neramo M.: Changing resources and division of housework: A longitudinal study of Swedish Couples // European Sociological Review, Vol. 23, Issue 4, pp. 455–470, 2007. — Элект. доступ: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1443658
10. Економічна активність населення України 2011 // Стат. Збірник. — Державна служба статистики України. — К., 2012.
11. Gough M., Killewald A. Gender, Job Loss, and Housework: The Time Availability Hypothesis Revisited // Population Studies Center, Research Report 10-710, 2010 www.psc.isr.umich.edu/pubs/pdf/rr10-710.pdf
12. Барсукова С., Радаев В. Легенда о гендере. Принципы распределения труда между супругами в современной городской семье // Мир России. — 2000. — № 4. — С.65–102. http://www.hse.ru/journals/worldross/vol00_4/barsukova.htm
13. Braun M., Lewin-Epstein N., Stier H., and Baumgartner M. Perceived Equity in the Gendered Division of Household Labor // Journal of Marriage and Family 70 (December 2008): 1145–1156.
14. Голобородько А.Ю. Дослідження стану та тенденції формування попиту на побутові послуги в Україні // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. № 1 (5). Том 2. — 2012. — Элект. доступ: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc..1..10.pdf
15. Eurofound, Third European Quality of Life Survey – Quality of life in Europe: Impacts of the crisis. — Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2012. — 168 p. Элект. доступ: <http://www.eurofound.europa.eu/publications/htmlfiles/ef1264.htm>

Стаття надійшла до редакції журналу 22.05.2013

С.Ю. Аксенова

ГЕНДЕРНАЯ ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ ЗАТРАТ ВРЕМЕНИ НА ДОМАШНИЙ ТРУД

Затраты времени на оплачиваемый труд в Украине достаточно регулярно изучаются в рамках выборочных обследований населения (домохозяйств) по вопросам экономической активности, в то же время проблема затрат времени на выполнение домашней работы изучается эпизодически и лишь в контексте более масштабных обследований. Экономическая сущность домашней работы побуждает многих исследователей искать подходы к ее стоимостной оценке. Однако сложность, значительные методические ограничения, дискуссионный характер предлагаемых оценок предопределяет необходимость использования времени в качестве измерителя затрат на выполнение домашней работы.

В 2004 г. Україна присєдналась к кругу участников «Европейского социального обследования» (European Social Survey, ESS) – международного проекта, участники которого придерживаются точных методологических требований. Главными задачами сменного модуля пятого раунда (2010 г.) были изучение опыта работы и выявление конфликта между профессиональной деятельностью и семейными обязанностями, выяснение затрат времени на оплачиваемую работу и домашний труд непосредственно у респондентов и их партнеров. Целью предлагаемого нами исследования является анализ затрат времени на выполнение домашних дел у женщин и мужчин, которые имеют оплачиваемую работу, выявление гендерных различий таких затрат, сравнение ситуации в Украине с другими европейскими странами. Теоретической основой статьи является один из наиболее часто используемых при исследовании внутрисемейного разделения домашнего труда подходов – теория доступности времени, в соответствии с которой, тот из супругов, кто затрачивает больше времени на оплачиваемую работу, уменьшает свое участие в домашнем труде.

По данным обследования было выявлено, что в Украине женщины в возрасте 20–49 лет, которые имели оплачиваемую работу и никогда не состояли в браке, на домашний труд затрачивают в среднем 17 часов в неделю. Уже на первом этапе жизненного цикла семьи, когда еще нет детей, домашний труд требует больших затрат времени на его выполнение, чем это было в досемейный период. В большинстве стран затраты на домашние дела увеличиваются как у женщин, так и мужчин. Однако в Украине, а также в Польше и Эстонии у мужчин вступление в брак, наоборот, способствует уменьшению времени, затрачиваемого на домашний труд. Наличие детей в семье еще сильнее увеличивает затраты времени на домашнюю работу (время, затрачиваемое на уход за детьми в этом обследовании не рассматривалось) и углубляет гендерные различия. Во многих европейских странах загруженность домашней работой женщин в возрасте 20–49 лет, которые состояли в браке, имели детей и были заняты оплачиваемой работой, превышала 20 часов в неделю; но лидером по этому показателю стала Украина – 24,6 часа. А вот в странах Северной Европы женщины тратят на домашнюю работу гораздо меньше времени (например, в Норвегии – в среднем 12,8 часов в неделю). В Украине у мужчин средние затраты времени на домашнюю работу были также самыми высокими среди европейских стран (14,5 часов в неделю), но несмотря на это гендерные различия оказались очень существенными.

Для того чтобы проверить справедливость теории доступности времени, нами были рассмотрены ответы трёх групп женщин: 1) тех, которые затрачивают на оплачиваемую работу столько же времени, как и их мужья, 2) затрачивают на оплачиваемую работу времени больше, чем их мужья, 3) затрачивают на оплачиваемую работу времени меньше, чем их мужья. Во многих европейских странах средние затраты времени на домашний труд у женщин, занятых оплачиваемым трудом меньше, чем их мужья, оказались больше, чем у опрошенных женщин, которые затрачивали на оплачиваемую работу столько же времени, как и их мужья. В свою очередь, эти затраты были больше, чем у женщин, которые оплачиваемой работе посвящали больше времени, чем их мужья, что в целом подтверждает теорию доступности времени. Однако ответы респонденток в Украине показали иную ситуацию: женщины, чья занятость на рынке труда превышала занятость их мужей, отличались также большими затратами времени на домашнюю работу, а менее активные в оплачиваемой трудовой сфере женщины оказались также менее активными и при выполнении домашних дел. Для большинства украинских женщин важно быть успешными во всех сферах жизнедеятельности. В то же время проблемы развития рынка бытовых услуг, связаны преимущественно с низким уровнем спроса на них, затрудняют выполнение на желаемом (для женщины) уровне домашних обязанностей без значительных потерь времени.

Ключевые слова: *затраты времени, домашняя работа, гендерная дифференциация, занятость.*

S. Yu. Aksyonova

DOMESTIC LABOR: GENDER DIFFERENCES OF TIME SPENT ON HOUSEWORK

Time spent on paid work in Ukraine is quite regularly studied in the framework of population surveys (households) on economic activity, while at the same time the problem of the time spent doing housework is studied sporadically and only in the context of more large-scale surveys. The economic essence of housework leads many to search for different approaches to its valuation. However, the complexity, methodological limitations, controversial nature of the many proposed evaluations determines the need to use time as a measure of housework cost.

In 2004 Ukraine joined the European Social Survey (ESS). The data provided by the ESS project creates a unique opportunity for comparing quantitative indicators of the European countries' development. The main tasks of the fifth round (2010) were studying the experience of work and the identification of conflict between work and family obligations, finding time spent on paid work and domestic work of the respondents and their partners. The purpose of our research is to provide an analysis of the time spent on housework for women and men who have paid work, to identify the gender differences in this field, to compare the situation in Ukraine and other European countries. This paper goes back to one of the main approaches that have commonly been used in the study of household division of labor – the theory of time availability. According to this theory, the spouse who spends more time on paid work reduces their participation in housework.

The results of the survey reveal that in Ukraine women aged 20–49 years who had paid work and have never been married spend on average 17 hours a week on housework. Already at the first stage of family life cycle, even when there are no children, domestic work is more time-consuming than it was in the period before marriage. In most countries the time spent on housework increases in both women and men. However, in Ukraine, as well as in Poland and Estonia marriage helps men to reduce their time spent on housework. The presence of children in the family further increases the time spent on homework (in this survey the time spent on childcare was not considered), and deepens the gender differences. In many European countries the average indicator of time spent on domestic work for women aged 20–49 who were married and had children and had paid work does not exceed 20 hours a week, but in Ukraine this indicator was 24.6 hours (for reference, in Norway women spend 12.8 hours per week on housework). In Ukraine, men's average housework time was also the highest among European countries (14.5 hours per week), but despite that gender difference turned out to be very significant.

In order to verify the correctness of the theory of time availability, we have examined the responses of three groups of women: 1) those who spend time on paid work as much as their husbands, 2) those who spend more time on paid work than their husbands, and 3) those who spend less time on paid work than their husbands. In many European countries the average time spent on housework of women who spend less time on paid work than their husbands was more than time of women who spend on paid work as much as their husbands. The average time spent on housework labor among women who devote paid work more time than their husbands was the smallest among the considered groups. These results support the theory of time availability. Unlike many European countries in Ukraine women who are more active in the labor market are also more active in the domain of housework. For the majority of Ukrainian women it is important to be successful in all areas of life. At the same time, problems of development of the domestic services market make it difficult to perform household responsibilities on desired (for women) level without significant losses of time.

Key words: *time spent on housework, domestic labor, gender differentiation, paid work.*